

Ked' starý peň nie je len „rušivý neporiadok“

K napísaniu tohto článku ma inšpirovala krátka poznámka Ing. Svätopluka Čepeláka «Zo starého pňa nový domov» v Enviromagazíne č. 4 2012. No nielen ona. Článok som napísal aj ako reakciu na dlhodobu neriešenú problematiku, odrážajúcu sa aj v názoroch širšej verejnosti na staré stromy (v lesoch, aj v našich obciach), no najmä procedúr, ktoré na starých stromoch realizujú tí vraj kompetentnejší.

Názory verejnosti na staré stromy u podstatnej väčšiny vystihujú slová obdiv a úcta, ale... o čom to zase chcem špekulovať, pomyslia si možno niektorí, čo ma poznajú... Ved' pohľad na storočný dub alebo lipu je predsa očarujúci, impozantný a mnohí cítia, že takýto veľkán vyžaruje pozitívnu energiu. Ale čo ak má takýto strom – deduško už nejaké „kozmetické chybičky“, napr. pahýle odlomených konárov a dutinu, a čo ak na ňom rastú stromové huby? (Zámerné nepoužívam formuláciu drevokazné huby, k čomu sa ešte dostaneme.) Mnohí (veľká väčšina?) si myslia, že takýto strom je „chorý a treba ho liečiť“. No ale, čo ak to už ani nie je strom, ale iba torzo stromu, ležiaci vývrat alebo peň? Tak potom už ozaj nie je čo riešiť – rušivo pôsobiaci „neporiadok“ treba odstrániť, najmä ak je to niekde v meste alebo v obci. Nuž a čo torzá a pahýle v lese? So smútkom musím konštatovať, že (najmä na Slovensku) sa ešte aj v 21. storočí nájdu lesníci, ktorí sa pod tlakom tradičných doktrín stále domnievajú, že takýto „neporiadok“ nepatrí ani do lesa. Budúcnosť by mala byť sterilná, kultivovaná „parková“ krajina, kde už takmer nič ne-žije...?

Pizhmec hnedý z banskoštiavnickej kalvárie. Nevedno, či tam ešte žije

Prečo chrániť duté stromy?

Možno sa teraz vynoria otázky, prečo toľko vypisujem o „neestetických“ dutých stromoch, pokrivených pahýľoch a pňoch. Teraz musia nastúpiť argumenty prírodovedcov. Ing. Čepelák sa v svojej poznámke zmieňuje o chránenom nosorožtekovi (*Oryctes nasicornis*), ktorý môže prežívať v torzách starých stromov aj v mestách. Ďalej píše: „Obraciam sa na primátorov, starostov obcí a všetkých, ktorí môžu zabrániť odstráneniu starých pňov z centra miest a obcí alebo aj zo svojho okolia, aby dôsledne zvažovali nutnosť ich odstránenia. Odmenou nám bude možnosť pozorovať tieto veľké druhy z ríše hmyzu počas leta priamo v ich domovoch.“ Nejde len o veľké druhy a nielen o hmyz. O. Majzlan už dávnejšie (1991) publikoval prácu o výskyte viacerých vzácných a chránených druhov stromových chrobákov priamo v Bratislave. Podobne kolektív autorov Jendek, Štrba, Kautman, Hergovits & Rychlík (2009) upozorňujú na početný výskyt viacerých chránených druhov chrobákov na starých stromoch v hlavnom meste, niektoré z nich sú dokonca chránené podľa NATURA 2000! Autor tohto článku zistil väčšie množstvo vzácných a chránených druhov v parkoch, stromoradiach a brehových porastoch v Banskej Bystrici; publikované v niekoľkých príspevkoch. V lete 2008 som na Kalvárii v Banskej Štiavnici potvrdil niekoľko vzácných a chránených druhov, vrátane plocháča červeného (*Cucujus cinnaberinus*) a silne ohrozeného pizhmovca hnedého (*Osmoderma eremita*). Budúcnosť tohto druhu na tejto lokalite je však neistá, čo si bude vyžadovať ešte ďalší komentár.

Význam starých stromov je veľký

Význam starých a „chorých“ stromov v prírode je oveľa, oveľa väčší, než si uvedomuje laická verejnosť. Strom má svoju životnú dráhu podobne ako človek, len jeho vek môže byť (obyčajne je) oveľa vyšší. Život stromu sa začína zo semenáčka, resp. sadenice. Potom nasleduje fáza rastu a dospelosť, keď strom produkuje plody – táto fáza môže trvať desiatky i stovky rokov. Samozrejme, počas celého života strom prijíma CO₂, produkuje kyslík a stáva sa aktívnym prvkom vodného režimu na mieste, kde rastie. A pri tom všetkom predstavuje biotop – biologický priestor pre život obrovského množstva organizmov, a nie sú to len živočíchy, ale aj huby a mikroorganizmy. Na sklomku života aj strom čaká staroba a „choroba“. To však neznamená, že v tejto fáze hodnota stromu klesá, pretože presný opak je pravdou! Baktérie, huby a drevný hmyz

za niekoľko (často aj veľa) desaťročí zabezpečia postupný návrat všetkých látok obrovského tela stromu späť do prírody. Úlohou týchto „škodcov“ je vlastne recyklácia – kolobeh látok a energie v biosfére. Staré a duté stromy sú navyše priestorom pre život dutinových hniezdičov a netopierov, a to sú prakticky všetko chránené druhy.

Domov ohrozených druhov

Dutinový špecialista pizhmec hnedý je pekný, ale trochu farbavý a nemobilný chrobák, ktorý lieta iba zriedka za teplých večerov na krátke vzdialenosti. A prečo je taký vzácny a ohrozený? Stačí si uvedomiť, ako často v lese či skôr na okraji lesa nadábite na mohutnejší dutý strom – v štandardnom hospodárskom lese je to takmer vylúčené. Preto sú poslednými refúgiami tohto druhu niektoré nemnohé rezervácie v oblasti svetlých listnatých lesov, lužných lesov alebo staré stromy v intraviláne. Pritom do dutiny nesmie priamo pršať a larvy potrebujú vzhľadom na svoj dlhodobý vývin úplný pokoj niekoľko rokov.

Pizhmec hnedý má však smolu, pretože stromy sú v mestách a obciach majoritnou populáciou (aj vraj kompetentnými) vnímané ako objekt estetický a urbanistický, čo je v dosť ostrom rozpore so skutočnosťou, že strom je predovšetkým objektom biologickým. A strom dutý – teda „chorý“ – sa musí liečiť. V minulosti sa na to používali rôzne drevo-betónové výplne, čo samozrejme, znamenalo totálnu devastáciu dutinovej fauny. V posledných rokoch sa používa zdanlivo jemnejšia metodika „ošetrovania“ starých stromov – dutina je prekrytá drevenou strieškou. S touto metódou možno súhlasiť, len ak strieška bráni prenikaniu dažďa, ale nebráni dutinovej faune, aby sa dostala do svojho domova. Inak je to taká istá genocída ako zabetónovanie dutiny.

Foto: Karol Weiss

Vzácný a ohrozený druh *Rhopalocerus rondonii* žije aj v bystrickom parku

Foto: J. Reibnitz

Pizhmec hnedý je „dáždnikový“ druh, pretože je dosť veľký a ľahko poznateľný. Procedúry pri „ošetrovaní“ starých stromov však ničia stovky ďalších menej známych druhov, plus obmedzujú životný priestor dutinovým hniezdičom, netopierom, takmer všetko chráneným druhom. Objednávateľa takéhoto „ošetrovania“ tak za peniaze daňových poplatníkov porušujú zákon.

Našťastie, nie všade v Európe vládne takýto deformovaný antropocentrický názor na staré stromy a ich torzá v intraviláne. V Kráľovskej obore (tzv. Stromovke) v Prahe nikomu nevadia ležiace vývraty starých stromov, ktoré nikoho neohrozujú, žije v nich však unikátna fauna. V pláne starostlivosti o túto prírodnú pamiatku (V. Koblík, 2009) sa píše: „Strom je v dnešnom pojetí péče brán ako komplexný biotop.“ A to je zásadné koncepčné

východisko pre hodnotenie funkcie i „hodnoty“ stromov v intraviláne; v tomto prípade zdôrazňujem, že nejde o hodnotu finančnú, ale komplexnú.

Treba zmeniť nazeranie

Čo by sme teda mali urobiť, aby stromy v našich mestách a obciach (počas života i po smrti) mohli byť obývané bohatým spoločenstvom živočíchov, a aby sme predchádzali zväčša celkom zbytočnému zabíjaniu často chránených druhov?

1. Je najvyšší čas prehodnotiť našu antropocentrickú „doktrínu nedotknuteľnosti“. Les je pre zvieratá, mestá sú pre ľudí. Aj mestá a obce môže s nami obývať široké spektrum živočíchov (a to aj vzácných a chránených), ony tu totiž žili oveľa skôr než my. Bude to možné vtedy, keď budeme k nim citlivejší a nebudeme (často zbytočne a samoúčelne) ničiť ich biotopy.
2. Stromy a dreviny (ale aj remízky, kroviny, lúky a vodné toky) v intraviláne nechápať

iba ako „estetický“ a „urbanistický“ prvok, ale v prvom rade ako živý systém – komplexný biotop. Funkcie týchto komplexných prvkov sú nadspoločenské a patria k nim retenčná funkcia, klimatická, prečisťovacia, protihluková a protierózna funkcia... a nad tým všetkým je biologická – genofondová funkcia.

3. V mestách a obciach vysádzať pôvodné, autochtónne druhy drevín, ktoré predstavujú prirodzené prostredie pre našu pôvodnú faunu – a to tak počas života stromu, ako aj po jeho smrti.

4. Výrub starých stromov povoliť len v preukázateľných prípadoch, ak by svojim

Ak strieška prilieha tesne na dutinu, je to genocida

pádov mohli ohroziť pohybujúcich sa ľudí alebo vozidlá. Ležiace vývraty a pne nikoho neohrozujú, treba ich ponechať na mieste. Za niekoľko rokov sa aj tak rozpadnú samé, za ten čas však poskytnú priestor pre život celému radu živých organizmov!

5. Prehodnotiť metodiku ošetrovania starých stromov tak, aby sme neničili biotopy alebo priamo nezbíjali často i vzácne a chránené druhy fauny. Dutiny, do ktorých neprší (najmä

V pražskej Stromovke vývraty a pahýle nikomu nevadia, sú biotopom vzácnnej a ohrozenej fauny

vo vyšších častiach kmeňa), treba nechať bez zásahu, sú to často biotopy vzácnnych druhov hmyzu a dutinových hniezdičov. Dutiny, do ktorých prší, možno opatriť drevenou strieškou, táto však nesmie tesne priliehať, aby sa dutinová fauna dostala do svojho domova.

Ak budeme k stromom v našich mestách a obciach citlivejší (a nebudeme ich vnímať len ako „estetickú kulisu“), odvdžia sa nám výskytom často i chránených a „naturovských“ druhov, ktoré je už problém stretnúť v bežnom, presnejšie v hospodárskom lese. Pražská Stromovka by mohla byť príkladom.

doc. PaedDr. Valerián Franc, CSc.
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Foto: Karol Weiss

Cena Slovenskej republiky za krajinu 2012 pre Čiernohronskú železnicu

Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky udelilo 13. novembra 2012 Cenu Slovenskej republiky za krajinu. Laureátom ceny sa stala Čiernohronská železnica, nezisková organizácia s projektom: Záchrana, obnova a prevádzka Čiernohronskej železnice v Čiernom Balogu.

Odborná hodnotiaci komisia udelila toto ocenenie za návrat ľudí do krajiny prostredníctvom obnovy technického diela v krajine, za prinavrátenie identity regiónu Čierny Balog a zachovanie kultúrneho dedičstva. Cenu Slovenskej republiky za krajinu odovzdal štátny tajomník Ministerstva životného

prírodných snáh o dosiahnutie naplňovania spoločných záväzkov v procese implementácie Európskeho dohovoru o krajine. Slovenská republika udeľuje toto ocenenie na podporu prezentácie úspešných aktivít, smerujúcich k ochrane, manažmentu, plánovaniu krajiny na Slovensku a následnej no-

národná odborná komisia, ktorá zhodnotila komplexnosť a celkový prínos nominovaných projektov v starostlivosti o krajinu, mieru naplnenia kritérií pre posudzovanie Ceny Slovenskej republiky za krajinu, vzorovosť, príkladnosť, opakovateľnosť a udržateľnosť projektov, kvalitu predložených podkladov a pri-

Zástupcovia neziskovej organizácie Čiernohronská železnica s ocenením, ktoré im odovzdal štátny tajomník MŽP SR doc. Ing. Ján Ilavský, CSc. za prítomnosti generálnej riaditeľky SAŽP Ing. Dagmar Rajčanovej

Čiernohronská železnica – pozostatok minulosti, dnes rarita láka návštevníkov zo širokého okolia

Foto: Zdeněk Šnajdr

prostredia Slovenskej republiky doc. Ing. Ján Ilavský, CSc. za prítomnosti pozvaných hostí.

Cena Slovenskej republiky za krajinu je čestným vyznamenaním pre subjekty, ktoré ideovo, tematicky a prakticky prispievajú k implementácii Európskeho dohovoru o krajine na národnej úrovni. Oceňuje aktivity, smerujúce ku kvalitnej a udržateľnej starostlivosti o krajinu. Je motivačným nástrojom na podporu starostlivosti o všetky typy krajiny a ocenením

minácie laureáta národnej ceny na udelenie medzinárodného ocenenia Ceny Rady Európy za krajinu.

V druhom ročníku Ceny Slovenskej republiky za krajinu boli v roku 2012 okrem laureáta nominovaní aj Občianske združenie TATRY s projektom Program obnovy krajiny v podtatranskom regióne (2000 – 2012) a Mesto Pezinok s projektom Vinohradnícky náučný chodník.

O laureátovi rozhodla na svojom zasadnutí v októbri 2012

hlášky, prezentáciu projektov ako i národnú reprezentatívnosť pre nominovanie na Cenu Rady Európy za krajinu 2013.

Národný laureát Ceny Slovenskej republiky za krajinu 2012, Čiernohronská železnica, nezisková organizácia, bude v roku 2013 s ostatnými nominovanými z členských krajín Rady Európy reprezentovať Slovensko v Rade Európy a uchádzať sa o Cenu Rady Európy za krajinu 2013.

Ing. Martin Lakanda, Slovenská agentúra životného prostredia